

УДК 343.62 (477)

І. Р. Данільченко

НОРМАТИВНЕ ПІДґРУНТЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОВОДЖЕННЯ З ДІТЬМИ-ЖЕРТВАМИ НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї

Основним принципом побудови правової, соціально-орієнтованої держави є забезпечення охорони життя, здоров'я кожного члена суспільства, його честі й гідності, недоторканості й безпеки. Осередком збереження людяності, гуманності суспільства за всіх часів була сім'я.

Насильство в сім'ї є серйозним порушенням прав людини, які держава має відстоювати й захищати. Серед них – право на життя й фізичну недоторканність; право не бути об'єктом знущань чи жорстокого або принизливого поводження; право на свободу від дискримінації за ознакою статі; право на здоровий і безпечний розвиток та інше.

Сімейне неблагополуччя виступає в якості одного з основних чинників, що зумовлюють злочинність неповнолітніх.

Питання сімейного насильства з давніх пір привертала увагу вітчизняних вчених. У працях видатних наукових діячів дореволюційного періоду М.С. Таганцева, І.Я. Фойницького, Л.С. Белогриц-Котляревського та інших, присвячених основним теоретичним питанням кримінального права, розглядається специфіка злочинів, скоєних проти члена своєї сім'ї (батьковбивство, вбивство чоловіка, дітовбивство та ін.). У подальшому вивчення насильства в сім'ї довгий час не було предметом спеціального наукового дослідження. Ця проблема досліджувалася в рамках ширшого питання – злочини, скоєні на ґрунті сімейно-побутових відносин. Тільки в другій половині 60-х років ХХ століття виникла галузь кримінології (сімейна кримінологія), що вивчає криміногенні чинники сімейної сфери й обумовлену ними злочинну поведінку, а також заходи соціальної протидії внутрішньосімейній агресії. Значний внесок у дослідження проблеми насильства в сім'ї внесли Д.А. Шестаков, Г.Г. Мошак, Е.Ф. Побігайло, Г.А. Панфілов, Д.В. Рівман, Я.Я. Соотак та інші. Разом з тим праці зазначених авторів були присвячені вивченню внутрішньосімейних насильницьких злочинів виключно з кримінологічних позицій. Таким чином, у сучасній науці відсутні джерела, що виражають комплексний підхід до вирішення проблеми насильства в сім'ї кримінально-правовими та іншими засобами.

Однак домашнє насильство існує у всіх без винятку соціальних групах, з ним стикаються незалежно від рівня доходів, освіти чи статусу в суспільстві. Однією з найбільших проблем суспільства є запобігання насильства в сім'ї у відношенні до неповнолітніх.

Гострота проблема насильства пов'язана здебільшого з вразливістю та необізнаністю дітей. Вразливість дітей до насильства пояснюється їх фізичною, психічною та соціальною незрілістю, а також залежним (підлеглим) становищем у відношенні до дорослих, незалежно від того, чи є це батьки, опікуни, вихователі, вчителі.

Які ж специфічні наслідки жорстокого ставлення до дітей? Сексуальне й фізичне насильство має тривалі наслідки для емоційного благополуччя дитини.

Її почуттю власної гідності завдається непоправна шкода, а страх повторно зазнати подібного ставлення породжує в неї недовіру до оточуючих. Діти, які пізнали людське зло й ростуть в атмосфері, насиченій гнівом і болем, прагнуть ізолюватися від суспільства й можуть виявляти у своїй поведінці підвищену агресивність.

Жорстоке ставлення до дітей – це результат дії багатьох чинників: психологічні особливості окремих індивідів, соціальні умови, які впливають на добробут сім'ї, діяльність соціальних інститутів, покликаних дбати про дітей, характер нашої нації.

Нерідко буває важко виявити, чи мало місце в ситуації насильства в сім'ї психологічне насильство, чи справа обмежувалася лише фізичним або економічним насильством. Тому створення індикаторів психологічного насильства в сім'ї щодо дітей і використання їх у практиці роботи співробітників правоохоронних органів та соціальних працівників є дуже важливим.

Згідно із Законом України «Про попередження насильства в сім'ї» психологічне насильство в сім'ї проявляється в образах із використанням лайливих слів та криків, які принижують честь і гідність члена сім'ї, образливих жестах із метою приниження члена сім'ї або тримання його в атмосфері страху. Психологічне насильство проявляється також у брутальному ставленні до родичів чи друзів члена сім'ї; шкоді, яку завдано домашнім тваринам; у знищенні, пошкодженні, псуванні або приховуванні особистих речей, предметів, прикрас тощо [1, с. 70].

Діти, які живуть в умовах насилля, відрізняються від своїх однолітків за такими ознаками: замкнутість, демонстрація повної відсутності страху, невірні поведінка, агресивність, схильність до нищення й насильства, уповільнене мовлення, нездатність вчитися, надто висока зрілість та відповідальність порівняно зі звичайними для цього віку, уникання однолітків, бажання гратися лише з маленькими дітьми, занижка самооцінка, тривожність, намагання справити враження людини, що живе в злиднях, демонстрація страху перед появою батьків, страх фізичного контакту, страх іти додому, депресія, спроби самогубства, насильство у відношенні до свійських тварин та взагалі до більш слабших істот, почуття провини за отримання фізичних ушкоджень.

Законодавством України передбачено ряд заходів спеціального та соціального характеру, направлених на усунення причин і умов здійснення насильства, а також медико-санітарної реабілітації жертв насильства.

Люди часто не усвідомлюють, що насильство – це не тільки побиття, а й постійне приниження, образи, лайки. Нерідко скривджені вважають, що така їхня доля – зазнавати насильства, і вони мусять це терпіти. Таку позицію займати не варто, бо зазвичай кривдники не відразу вдаються до фізичних засобів впливу на жертву, однак, не зітнувшись із опором, натомість відчувши всюдозволеність, переходять від словесної критики до фізичного насильства. Досить багато людей, над якими чинять насильство, не наважуються йому протистояти.

Тим часом законодавство гарантує кожній людині широкі права та свободи й захист від їх порушення. Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» передбачає й покарання осіб, які чинять насильство в сім'ї, й заходи щодо надання допомоги потерпілим.

Відповідно до Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» з метою забезпечення взаємодії органів і установ, на які покладається здійснення заходів із попередження насильства в сім'ї, було затверджено «Інструкцію щодо порядку взаємодії структурних підрозділів, відповідальних за реалізацію державної політики щодо попередження насильства в сім'ї, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ із питань здійснення заходів із попередження насильства в сім'ї» [1].

Ця інструкція визначає порядок здійснення структурними підрозділами, відповідальними за реалізацію державної політики щодо попередження насильства в сім'ї, службами у справах дітей, центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідними підрозділами органів внутрішніх справ заходів щодо попередження насильства в сім'ї й механізм їх взаємодії під час здійснення таких заходів. У своїй діяльності названі вище служби керуються Конституцією України, законами України «Про попередження насильства в сім'ї», «Про міліцію», «Про охорону дитинства», «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», Сімейним кодексом України, постановою Кабінету Міністрів України від 26.04.2003 р. № 616 «Про затвердження Порядку розгляду заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї або реальну його загрозу», наказом Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України від 16.01.2004 р. № 5/34/24/11 «Про затвердження Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення», зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 22.01.2004 р. за № 99/8698, наказом Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства праці та соціальної політики України, Міністерства внутрішніх справ України та Державного департаменту України з питань виконання покарань від 14.06.2006 р. № 1983/388/452/221/556/596/106 «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів соціальної роботи із сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах», зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 12.07.2006 р. за № 824/12698, іншими нормативно-правовими актами та цією інструкцією.

Для подальшого уникнення розбіжностей щодо визначення понять інструкцією визначені такі поняття:

– насильство в сім'ї – це будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї у відношенні до іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права й свободи члена сім'ї як людини та громадянина й наносять йому моральну шкоду, шкоду його фізичному чи психічному здоров'ю;

– фізичне насильство в сім'ї – це умисне нанесення одним членом сім'ї іншому члену сім'ї побоїв, тілесних ушкоджень, що може призвести або призвело до смерті постраждалого, порушення фізичного чи психічного здоров'я, нанесення шкоди його честі й гідності;

– сексуальне насильство в сім'ї – це протиправне посягання одного члена сім'ї на статеву недоторканість іншого члена сім'ї, а також дії сексуального характеру у відношенні до неповнолітнього члена сім'ї;

– психологічне насильство в сім'ї – це насильство, пов'язане з дією одного члена сім'ї на психіку іншого члена сім'ї шляхом словесних образ або погроз, переслідування, залякування, якими навмисно спричиняється емоційна невпевненість, нездатність захистити себе; та може завдаватися або завдається шкода психічному здоров'ю;

– економічне насильство в сім'ї – умисне позбавлення одним членом сім'ї іншого члена сім'ї житла, їжі, одягу та іншого майна чи коштів, на які постраждалий має передбачене законом право, що може призвести до його смерті, викликати порушення фізичного чи психічного здоров'я;

– попередження насильства в сім'ї – це система соціальних і спеціальних заходів, спрямованих на усунення причин і умов, які сприяють вчиненню насильства в сім'ї, припинення насильства в сім'ї, яке готується або вже почалося, притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні насильства в сім'ї, а також медико-соціальна реабілітація жертв насильства в сім'ї;

– реальна загроза вчинення насильства в сім'ї – це погроза вчинення одним членом сім'ї стосовно іншого члена сім'ї умисних дій фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування, якщо ці дії порушують конституційні права й свободи члена сім'ї як людини та громадянина й наносять йому моральну шкоду, шкоду його фізичному та психічному здоров'ю, якщо є реальні підстави очікувати її виконання;

– жертва насильства в сім'ї – це член сім'ї, який постраждав від фізичного, сексуального, психологічного чи економічного насильства з боку іншого члена сім'ї;

– члени сім'ї – це особи, які перебувають у шлюбі; проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою; їхні діти; особи, які перебувають під опікою чи піклуванням; є родичами прямої або непрямої лінії споріднення за умови спільного проживання;

– корекційна програма – це програма, спрямована на формування гуманістичних цінностей та ненасильницької моделі поведінки в сім'ї особи, яка вчинила насильство.

Служби у справах дітей ведуть облік дітей, які опинилися в складних життєвих обставинах, у тому числі стосовно яких вчинено насильство в сім'ї або існує реальна загроза його вчинення. У разі виникнення безпосередньої загрози життю чи здоров'ю дитини вживають заходи відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини» від 24.09.2008 р. № 866. Здійснюють прийом інформації про вчинення насильства в сім'ї або реальну загрозу його вчинення, а також про випадки жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення та в межах своїх повноважень вживають заходи щодо захисту прав дитини. Порушують питання перед відповідними органами про притягнення до відповідальності фізичних та юридичних осіб, які допустили порушення прав, свобод й законних інтересів дітей. Представляють інтереси дітей у судах. Протягом трьох днів із дня отримання інформації про випадки вчинення насильства в сім'ї стосовно дитини або реальної загрози його вчинен-

ня повідомляють відповідний структурний підрозділ, відповідальний за реалізацію державної політики щодо попередження насильства в сім'ї, та органи внутрішніх справ для вжиття відповідних заходів.

Щокварталу в межах своїх повноважень надають відповідним структурним підрозділам, відповідальним за реалізацію державної політики щодо попередження насильства в сім'ї, інформацію про вчинення насильства в сім'ї або реальну загрозу його вчинення.

І врешті хочеться додати, насильство щодо дітей переростає в підліткову злочинність і становить підвищену небезпеку, тому що найчастіше є початком злочинної подальшої діяльності людини. Згідно з даними кримінологів, які вивчають цю проблему, кожен четвертий рецидивіст здійснює свій перший злочин у віці до 18 років [3, с. 42].

І хоча на сьогодні держава вживає заходи для викорінення проявів насильства в сім'ї, однак це негативне явище й далі поширюється. Одним із чинників є відносно впорядкована нормативно-правова база й водночас відсутність механізмів, обґрунтування конкретних кроків для реалізації права дитини бути захищеною.

Тому основними завданнями на найближчий період мають бути підвищення поінформованості населення про сутність жорстокого поводження з дітьми, його види, прояви та можливі шляхи запобігання приниженню дитячої гідності.

Загалом проблема захисту прав молодого покоління ніколи не втратить своєї актуальності, адже діти – гарант здоров'я, самозбереження нації, наше майбутнє.

Література

1. Про попередження насильства в сім'ї : Закон України від 15 листопада 2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/rada/show/2789-14>.
2. Про затвердження Інструкції щодо порядку взаємодії структурних підрозділів, відповідальних за реалізацію державної політики щодо попередження насильства в сім'ї, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї : Наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства внутрішніх справ України від 7 вересня 2009 року № 3131/386 зі змінами і доповненнями від 20 червня 2012 року № 371/549 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0917-09>.
3. Шатилов С. Срок отбыл, куда дальше? (Некоторые особенности социальной адаптации подростков, освобожденных из ВТК) / С. Шатилов // Преступление и наказание. – 1997. – № 2. – С. 40–42.

Анотація

Данильченко І. Р. Нормативне підґрунтя організації поводження з дітьми-жертвами насильства в сім'ї. – Стаття.

Стаття присвячена аналізу проблеми сімейного насильства щодо дітей. Зроблено спробу з'ясувати різноманітність проявів злочинного насильства щодо дітей, висвітлити складність та багатогранність проблеми боротьби з насильницькою злочинністю.

Ключові слова: сімейне насильство, насильство у відношенні до дітей, фізичне та психічне насильство, попередження насильства.

Аннотация

Данильченко И. Р. Нормативное обоснование организации обращения с детьми-жертвами насилия в семье. – Статья.

Статья посвящена анализу проблемы семейного насилия в отношении детей. Сделано попытку выяснит разнообразие проявлений преступного насилия в отношении детей, отобразить сложность и многогранность проблемы борьбы с насильственной преступностью.

Ключевые слова: семейное насилие, насилие против детей, психическое и физическое насилие, предупреждение насилия.

Summary

Daniilchenko I. R. Normative basis of treatment organization of child-victims of family violence. – Article.

This article dedicated analyzes of the domestic violence against children. This is an attempt to define the diversity of criminal violence against children and to display versatility of the problems of violent crime struggle.

Key words: domestic violence, violence against children, mental and physical violence, prevention of violence.

УДК 343.9.022:343.431

Г. П. Жаровська

«ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ» ЯК ФОРМА ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Постановка проблеми. Торгівля людьми як форма транснаціональної злочинної діяльності є реальністю нашого часу, новою формою рабства, яке в ХХІ столітті набуло нових рис. У всьому світі щорічно від 700 000 до 4 000 000 чоловіків, жінок і дітей купуються, продаються, перевозяться й утримуються проти їх волі в умовах, подібних до рабства. Торгівля людьми згідно з оцінками експертів вважається третьою за прибутковістю сферою діяльності організованої злочинності, особливо в частині її транснаціональної складової, поряд із торгівлею зброєю й наркотиками. Центр ООН із міжнародного попередження злочинів вважає, що щорічно світовий ринок торгівлі людьми дає 12 мільярдів доларів прибутку, при цьому доходи від продажу людей використовуються для організації міжнародної терористичної діяльності [2].

Торгівля людьми у транснаціональному масштабі залишається актуальною проблемою й для України. У 2000–2012 рр. правоохоронними органами було зареєстровано 8 676 осіб, які постраждали від торгівлі людьми. Водночас звертає на себе увагу, що Україна дедалі більше стає країною призначення для торгівлі людьми з метою трудової експлуатації в сільському господарстві та на будівництві, постраждалими від цих злочинів стають іноземні громадяни, кількість яких нараховує кілька десятків на рік [8].

Слід зазначити, що нині не існує точної й надійної статистики у сфері торгівлі людьми із двох причин. З одного боку, більшість тих, хто був проданий, ніколи не визнаються як такі імміграційною владою. Крім того, в більшості країн дані щодо торгівлі людьми збираються вкрай нерегулярно. З іншого боку, загроза депортації зазвичай стримує людей, постраждалих від торгівлі й експлуатації, від звернення за допомогою до офіційної влади, тому більша частина постраждалих від торгівлі людьми залишається прихованою для статистики.

Стан дослідження. Досліджуючи проблему торгівлі людьми як форми організованої транснаціональної злочинної діяльності, перш за все слід звернутися до напрацювань попередників, розглянути принципові підходи до визначення цього явища сучасної кримінальної дійсності. Необхідно визнати, що за останні роки в Україні з'явився ряд досліджень, присвячених проблемі торгівлі людьми. Серед них слід звернути увагу на праці Т.І. Возної [1], В.А. Козак [3], Я.Г. Лизогуба [6],